

informació sistematitzada, detallada i solvent, que complementa de manera oportuna els altres repertoris biogràfics a l'abast. Cal remarcar que no es tracta, com ocorre de vegades, d'una obra concebuda propagandísticament per a l'ostentació pública dels mèrits de l'entitat, sinó d'una aposta per una aportació científica d'innegable vàlua, garantida pel bon treball de directors i redactors.

VICENT SIMBOR ROIG
Universitat de València

Estela Pérez Bosch, *Los poetas valencianos del Cancionero general (Valencia, 1511 y 1514)*, València, Institució Alfons el Magnànim / Diputació de València, 2011. 671 pp.

L'any 2008 va aparèixer publicat el volum *Los valencianos del Cancionero general. Estudio de sus poesías* (Publicacions de la Universitat de València) per Estela Pérez Bosch, en què l'estudiosa ens ofería un estudi literari detallat de la poesia d'autor valencià publicada al *Cancionero general* d'Hernando del Castillo (*editio princeps*, 1511). Ara, amb l'aparició de *Los poetas valencianos del Cancionero general (Valencia, 1511 y 1514)*, Pérez Bosch completa l'estudi de la poesia d'autor valencià en aquesta antologia dels inicis del cinc-cents i ens ofereix una edició de tota la poesia valenciana que s'hi conté. El treball de Pérez Bosch se suma a altres estudis més generals sobre l'obra de Castillo, com la també força recent edició completa de la compilació, en 5 volums, del *Cancionero*, a càrrec de Joaquim González Cuenca (Madrid, Castalia, 2004), o l'*Estudio biográfico sobre los poetas del Cancionero general* d'Óscar Perea Rodríguez (Madrid, CSIC. Anejos de la Revista de Filología Española, 2007) de la qual l'estudiosa valenciana s'ha valgut per documentar els autors motiu del seu interès.

El volum s'estructura en una breu presentació i vuit capítols d'extensió desigual. La introducció permet al lector situar-se en el context general de l'obra, i conèixer-ne els criteris d'edició. Segueixen els dos apartats que conformen el nucli central del volum: els textos i biografia dels autors editats i, finalment, l'estudi literari de les composicions. Tanquen l'estudi un índex general de primers versos i d'autors i uns rics i utilíssims apèndixs: sobre fonts i testimonis, mètrica, a propòsit de les edicions modernes del *Cancionero general*, i dues taules que recullen les composicions publicades el 1511 i que no es tornaren a imprimir, per una banda, i els poemes incorporats a l'edició de 1514, per una altra.

Abans de passar endavant, caldria assenyalar un parell de qüestions d'organització del recull i tipogràfiques que, al meu parer, no es troben del tot ben resoltes, malgrat que no desmereixen de cap de les maneres el conjunt del treball. Per un costat, s'hauria pogut inserir una doble capçalera en els apartats dedicats a la vida i l'obra dels autors i en l'edició dels seus poemes, així com en l'estudi literari (per autors, p. ex.), que potser hauria ajudat el lector a situar-se i facilitaria la consulta del volum. Per un altre, s'hi troba a faltar una certa unitat en algunes decisions preses: es barreja, p. ex., la solució, en els índexs generals i apèndixs, de marcar o no visualment en cursiva les composicions que no són en una llengua que no és l'habitual de la compilació, és a dir, en català; vista la quantitat d'informació condensada, s'hauria agraït una certa sistematicitat en aquest aspecte.

En la introducció, que porta per títol «Los poetas valencianos del *Cancionero General*», l'autora constata que l'obra s'ha d'entendre com una compilació confegida en diverses fases, al llarg de vint anys, i situa els poetes valencians en el conjunt de l'obra: en el bloc d'autors i en les seccions per gèneres. Pel que fa als que tenen representació individual, els que formen part de la secció d'autors (deu sobre un total de vint-i-cinc), assenyala que només el comanador Escrivà s'incorpora a la llista, amb un apartat propi, el 1514 (ja hi era representat el 1511 amb vuit poemes). Pérez Bosch completa l'elenc amb els poetes ocasionals, entre els quals Lluís i Francés de Castellví o la noble valenciana Leonor Centelles, l'única dona d'aquesta llista i un dels pocs testimonis de la veu femenina en els cançoners de l'època, i justifica les raons de l'exclusió d'alguns dels noms als quals es podria atribuir un origen valencià (21-24). Vicent Ferrandis, Miquel Peris i Joan Verdansa són els tres poetes autòctons que entren a formar part de la segona edició de 1514: tots ells, amb poesia en la llengua històrica del territori.

L'autora també ens fa veure quina és la llengua, català o castellà, dels poemes d'autor valencià que es recullen al *Cancionero general* en la seva primera edició de 1511 i en la segona de 1514. L'adopció (i preferència, en alguns casos) per la llengua castellana per part d'alguns autors valencians no respon, afirma Pérez Bosch, a un fenomen d'imposició sinó d'imitació, conseqüència de la difusió de la lírica castellana en aquest territori: «La obra de Castillo refleja no tanto un giro en la actitud lingüística cuanto el descubrimiento, positivo y enriquecedor, de unos nuevos modelos de expresión, forjados al calor de un intenso y prolongado contacto con la cultura castellana, gesto aperturista que, en este período clave de la historia cultural del Reino, no es sinónimo de decadencia» (13).

Quant a la nòmina representada al *Cancionero general*, que conformen un grup poètic i intel·lectual ben delimitat, i editada amb cura per Pérez Bosch, hi trobem una nodrida varietat d'autors i d'obres. Són vint-i-cinc els poetes que hi tenen cabuda (el ja citat comanador Escrivà, però també Bernat Fenollar, Joan Ferrandis d'Herèdia, Jaume Gasull, Joan Verdansa i Narcís Vinyoles, entre d'altres) i més de cent cinquanta els poemes editats (una mica menys del deu per cent prové de l'edició de 1514; la resta, el gruix de l'obra, el conformen composicions provinents de la de 1511). L'edició presenta els autors per ordre alfabètic (la manca de dades sobre la biografia d'alguns d'ells no permet fer-ho per ordre cronològic) i Pérez Bosch ha seguit, per dur-la a terme, uns criteris filològics que garanteixin la seva comprensió (27). Així, s'ha partit de les dues primeres impressions de la compilació de Castillo perquè són les que marquen la història editorial de l'obra i, d'altra banda, perquè s'hi concentren el gruix d'entrades d'autors valencians. Partint de l'evidència que molts d'aquests textos només s'han transmès a través del *Cancionero general*, l'editora ha prioritzat, en els seus criteris d'edició, respectar amb la màxima fidelitat l'estat i la presentació de les composicions, amb la voluntat «de acercarnos en la medida de lo posible al universo de recepción de los primeros lectores del *Cancionero general*», i és per això que només s'han corregit els errors flagrants que dificulten la lectura dels textos (tot i que s'ha deixat, sempre, testimoni de la versió de l'imprès); els criteris generals, tant pel que fa a les obres en castellà com en català, són clarament explicats, detallats i justificats (28-30). Si bé aquesta solució permet, com evidencia l'editora, acostar-nos al text transmès per les dues edicions motiu d'estudi, no és clar que en faciliti la lectura sempre; es tracta, però, d'un volum no per a un públic general, sinó per a especialistes, que no han de tenir cap dificultat en accedir als textos.

En l'apartat de «Biografía y textos», el tercer del present volum, es presenten, com anticipa la rúbrica, primerament les biografies i després les obres dels autors valencians del *Cancionero general*; així, s'han recollit les dades sobre la vida i obra dels poetes i la bibliografia que se n'ocupa, i l'exercici s'ha fet de manera sistemàtica i completa, a l'hora que s'han editat les seves composicions. En el quart apartat, «Estudio literario», Pérez Bosch ofereix tota mena de dades per a la correcta interpretació de les composicions poètiques, individualment per autor i peça: comentari de les rúbriques, estructura, temes i motius literaris, figures retòriques, mètrica, context, etcètera.

Per al lector especialitzat en la poesia de cançoner, i hispanista, la feina de Pérez Bosch resulta titànica i utilíssima, i d'una gran generositat a l'hora d'oferir tota mena

de dades. A través de *Los poetas valencianos del Cancionero general (Valencia, 1511 y 1514)* no només podem llegir la poesia d'autor valencià, en castellà i en català, sinó també, gràcies al ric estudi literari que acompanya l'edició, entendre i contextualitzar-la sense que se'ns escapi ni un sol detall. Una admirable contribució, doncs, que ara veu la llum i per la qual ens hem de felicitar.

EULÀLIA MIRALLES
Universitat de València

Rosa Navarro Durán, *El Tirant lo Blanc i la seva presència en el Lazarillo de Tormes i en les novel·les de Cervantes*, traducció de Maria Pilar Perea, Castelló / Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech / Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Col·lecció Germà Colón d'Estudis Filològics»), 2011, 145 pp.

L'objectiu d'aquest llibre —escrit originàriament en castellà i traduït al català per Maria Pilar Perea— és defensar l'empremta del *Tirante el Blanco* [TB] (Valladolid, 1511), versió castellana del *Tirant lo Blanc* català (València, 1490) de Joanot Martorell, en obres tan rellevants de la literatura castellana del Segle d'Or com els diàlegs de l'erasmista Alfonso de Valdés, el *Lazarillo de Tormes* [LT] —atribuït per Navarro al mateix Valdés— i l'obra narrativa de Miguel de Cervantes (*Don Quijote de la Mancha* [Q], *La Galatea* [G], *Novelas ejemplares* [NE] i *Los trabajos de Persiles y Sigismunda* [PS]). La proposta resulta cridanera, ja que, fins ara, la crítica —des de B. Sanvisenti (1922) a M. Llorca (2012), tot passant, principalment, per W. T. McCready (1958), G. E. Sansone (1960), E. T. Aylward (1974 i 1993) i J. M. Solà-Solé (1979)— només havia plantejat alguns punts de relació entre la novel·la de Martorell i Q, però mai no entre aquella i altres novel·les de Cervantes, el LT o els diàlegs d'Alfonso de Valdés, obres absolutament alienes a la narrativa cavalleresca.

Després d'una introducció (pp. 9-15), on s'apunten els objectius de l'obra, l'autora dedica el primer dels set capítols del llibre (pp. 17-22) a explicar la minsa fortuna de TB a partir del paral·lelisme entre un element moralment escandalós d'aquesta novel·la i un episodi històric poc edificant de la cort castellana coetània. En efecte, en el tram final del TB, l'emperadriu esdevé amant del jove Hipòlit, amb qui acaba casant-se després de mort l'emperador. Al seu torn, el 1516, molt poc després de la